

0 /
17-16

Лэр Устүнийг пролетарийлары, бирикклэгэр!

Е. А. Панова.

**МААЛА ИЖИ, КИЖИНИНГ
== JURTYN ÖHЖИДЭР. ==**

С. Кумандин Көчиргэн.

Ойрот Областтын Литколлегиязы Чыгарган.
г. Улалу, 1928 жылда.

00
П 16.

Дер Үстүниг пролетарийлары, бирикклэгэр!

Е. А. ПАНОВА.

**МААЛА ИЖИ, КИЖИНИНГ
ЈУРТЫН ӨНГЖИДЭР.**

С. Кумандин. Көчирген.

94885
✓
✓
✓

Ойрот Областынг Литколлегиязы Чыгарган.
г. Улалу. 1928 жылда.

1. Маала ижинэнг нэ туза б слун јат?

Алтай јэриндэ маала дэп нэмэни тьн кичээбэйдилэр. Бастра Аймактардын јэрин көрөр болзо, мааланын нэ-лэ јүзүн јүүр ажын саларга, сүрээн байтак јэрлэр болуп јат.

Мааланын ижи уур иш эмэс, тузасы онын көп. Бистинг алтай улус маала салбас. јип турган ажы коомой, бир түнгэй аш болуп јат: калаш-ла суу, база јир ажы сүт, ононг эткэн курут-ла чэйгэн болуп јат.

Јэ бир кандый кичи маала тудут алып, оо аш салып алар болзо, јыл чыгара ээзинин јиир јүзүн—јүүр ажы көп болор. Мааланын ажы дэ-зэ, кижинин су-кадык јүрэринэ јарап јат.

Маала салган кижининг билэзи-дэ ток, малыда тойу болор. Нэнинг учун дэзэ, маала аш-тын бүри, үрэлип брааткан кандый-ла ажы, мал-га курсак болуп тэгин јэргэ ташталбас. Јаан маала тудуп оо көп аш салар болзо, артык мал-да ту-дарга кэлижэр.

Кэзик јэрлэрдэ маала тутканап, ээзинэ ту-за болуп, көп астам бэрип јат.

Эм ол аймактар турган јэрлэрди айдалы; ончо јоннынг кэрэгинэ турган улус көп, алар маала саларга божобойдылар, јыл чыгара онынг ажын садып алдылар, маала ажы баалу болуп јат. Тэгин јэр ижинэнг, мааладан алган астам 2-3 катап көп болор.

Бу бичиктэ, алтай јэрининг улузы, маала ажын салып иштээрин, онын бүткэн ажын курсак эдип јиирин чийгэн болуп јат.

2. Мааланын кэрэктү нэмэлэри.

Кэм-дэ кижиде болзо, ол бойынын јуртына мааланын ажын саларга чыдаар, оны иштээргэ көп јэпсэл-дэ кэрэк јок, көп чыгым чыкпас.

Онын иштээр јэпсэлдэри: күрэк-лэ, көнөк лэ, айырмууш кандый-ла јуртту кижиде бар болуп јат, абыл-ла тырмуушты кижиде бойы да јазап алар.

Садып алар бир чыгымду нэмэзи, мааланын үрэни болуп јат; јэ, бу-да чыгым көп салза, бир-эки јылдын өтпөс; онын кийнде, маала аштын үрэнин ээзи бойыда салып, артызын карын садулап турар.

3. Маалаа кандый аш салатан.

Эм ол маала дэп нэмэ тудуп, оо бойына јиир кандый аш салза кэлижэр, садуга баргалдый болзо, кандый аштын сурагы көп болор дэп, ажындра билип бодоор кэрэк.

Улустын көп јиир мааланын ажы мындый болуп јат: картошка; марковь, свекла, брюква тату чалган; капуста; огурчын.

4. Маала эдэр јэрдинг талдуу.

Бир сүрээн шүүп талдаар јэр, маала тудар јэр болуп јат.

Јэрдинг шүүлтэзи мындый: онын төни, јабазы, тал орто јэри. Јабыс коктыйлу јэрлэр, сас јаказы, маала эдэргэ кэлишпэс: ондый јэрлэрдэ

суу јуук болуп, јәри сузымак соок болор јаскы да лтам капшагай јәрин иштәп болбос.

Ту бажы бийк төң јәрләр, маала эдәргә база кәлишпәй јат. Мында јәрдинг тобрагы тың кургап, салкынга ээзингә кадып сооп јат. Маала ажына кәрәкту, чык дәп нәмә бийк јәргә токтобой, кааду јәрдән ага бәрәт.

Ондый бийк төң јәрләрдинг бажына јииләктү агаштар өскүрип, чала јабыстай јәрләринә маала тутса кәлижәр эди.

Төһинә јиләктү агаштар, јираалар өскүрәр болзо, ол маалаа салкынаң ыжык болор, бир јанынаң дәзә, салкын карды учурбай, кардын чыгы јәрдә болор.

Мааланың јакшызы, күнинг түш јаны јаар болгон каају јәр артык, ол эмәзә, күн тал түштән кыйып барган кийиндә тийәр јәр јакшы; күн чыгыжы јаар башталган јәрлә, база күнинг түштик јаны јаар баштанбай, чала күн чыгыжы јаар баштанган јәрләр маала эдәргә јарабас.

Бийктә јабыста эмәс јәр бололо, чала эмәш күнәт түс јәр болуп, јанында казынты суулу, кара-суулу јәр болзо, маала эдәргә ондый јәрләр сүрәкәй кәлижәр.

Кәзик улус маалазын айлының јанына эдип јадылар. Айылдың јанына эткән мааланың, күнәт жаңы көлөткилү болбозын, мааланың, кандый тура болсын, агаш болзын, көлөтки эдип бәктәбәзин.

Мааланың ажына, күн көлөткиләп чала тийәр болзо, оо салган аштын бүри узун өзөр, ажы дәзә коомой болуп бүдәр.

Мааланың соок салкын тийәр тәрс јанын, ыжыкту болзын дәп, агаш өскүрүп, тура эәш

тургузып, тэрстэнг ыжыктаар болзо, ол сүрэкэй учурлу болуп јат.

5. Јәрдинг талдамазы.

Эм маала салар јәрдинг тобрагын шүүп билэр кэрэк. Јакшы тобрак јэр, күбүр кара тобрак болор; сндый тобрак эмэш кумаксу, ол эмээ сары тобракту болзын.

Маала эдэргэ база бир јарар јэр, кумакту сары тобрак јэрлэр, база кујурлу известкелү јэрлэр, мындый јэрлэргэ кандый-да болзо, јакшы аш алар кэрэгиндэ, малдын өтөгин кожор кэрэк.

Маала эдэргэ срагай јарабас јэрлэр мындый: бастра үзэ кумакту, известкалу, база кујурлу јэрлэр.

6. Мааланы иштээри.

Мааланын јэрин сүрэкэй кичээп иштэгэни-нэи арга болуп јат.

Тобракты јакшы оодып күбүр этпэй, тобрак болчакту болор болзо, мааланын тазыл ажы, морков, свека, оног-до башка тазыл аш, корчок айрылу болуп бүдэр. Оо үзэри коомой тобрака от өлөнг бүдүп, мааланын јагы өзип турган ажып базып, ажынын чыгымы крэлү коомой бүдүй јат.

Мынынг учун, маала эдэргэ турган јэр тал орто кичү болзын, јэрин дээ сүрэкэй јакшы иштээр кэрэк.

Мааланын јэрин күскидэ иштэгэни кэлижип јат. Ол тушта јәрди бир карыш крэлү сүрэр; күрэк-лэ казайын дээ, күрэк јэргэ бастра киргэдий болуп касын.

Күскүдэ мааланын јэрин сүрэлэ, тырмабй кыжына оной-до јатырызар.

Сүргэн јэр кыжына јакшы тогып, чыкту болуп калар.

Јаскыда кар кайылып кэлзэ, сүргэн јерди тырмап салар, кардын суу јэргэ јакшы алышсын дэп.

Јэр тосып кэлгэн кийндэ, мааланы база катап сүрэр, тэрэнги бир мукурдан өтпөзин, јэрин тырмабай туруп, күрэк-лэ јолдоп грэдэлэр.

Мааланын јэрин, күскидэ сүрэргэ бололбой салган болзо, оны јаскыда эртэ салдалап салар.

Онын кийиндэ, јердин кыртыжы топсып кэлзэ, база салдалар, ол эмэзэ күрэк-лэ бир сөөм эдип казала, оны ээчий тырмаар.

7. Мааланын грэдэлэрин јазаары.

Мааланын јэри чыкту соок јэр болзо, грэдэлэри кайсада үч сөөм крэлү бийк эдэр, онойдо эткэнэн грэдэ күнгэ капшагай изир; јэр топсу болзо, грэдэнин бийги төрт сөөмнөн өтпөзин, онон башка тобрак када бэрэр,

Картошка салар јерди грэдэлэбэзэ кэм јок, онын ордына уйаларын көрүп јүрэр јолду болзо торт болор.

Грэдэлэрдин сыны 5 кулаштан өттпөзин, тууразы $1\frac{1}{2}$ аршин болзын. Узун грэдэлэр болзо, базып көрүп јүрэргэ ачамык болуп јат, тууразы јалбак болор болзо, оны одоп сугарарга база чаптык болор.

Грэдэлэрди армакчыла кэмјир эки казыка армакчын буулайла, онын кийндэ кэмдип бөлүүр.

Грэдэнин бэлэн болоры мындый: јерди грэдэлэп јолдоп јазайла, үстүн түс, тэп-тэн

эдип, болчогы јок күбүр тобракту эдип, тырму-уш-ла тырмап салганы јакшы болор.

9. Маала ашты сэлип салары.

Кичнэктэ маала болзо, онын ажын база јыл сайын сэлип салар учурлу;

Ол мындый болуп јат: мааланын кэзик ажына тобрака јаңы кошкон өтөк болзо јараар; кэзигинэ онын 2-чы јылында; кэзигинэ дэзэ, 3—4 јылында онын табрагы јарап јат.

Мынын учун, јыл сайын маала јэргэ бастра өтөк төкпөй, онын үчүнчи үлүүнэ төгөр кэрэк.

Өтөктөгөн јэргэ озо баштап, капуста-ла брюква отургузар. Онын кийндэги јылда ол јэргэ, тазылду аш салар. Ондый аштар марков-ла свелка болор,

Јаңы өтөктөгөн јерди тазылду аш сүүбэй јат; ондый јэргэ салганда, бүри јаан болуп өзөлө, тазыл ажы коомой болор.

Үчүнчи јылда ол јэргэ картошка отургузар, база мырчак, бобы, тату чалкан чачар.

Јаңы өтөктөгөн јэргэ картошка јарабай јат; онын амтаны суусымак болор, оо үзэри картошка өтөкө үрэлип, капшаай јыдый бэрэт.

Ондый картошканы узаак тудуп болбос.

Капуста салган јылдын кийиндэги јылда, ол јэргэ тазыл аштар салар, булардын кийиндэ тату чалкан, мырчак, картошка салып јат, сон јылда дэзэ, јерди катап өтөктөйлө ойто капуста салар.

Мааланын ажын мынайда јыл сайын, башша-башка јэргэ сэлип салар учурлу.

Үч јылдан сэлип салганы сүрэкэй кэлижин јат.

10. Башка разсадала бөлүн өскүрәри.

Мааланын кәзик ажынын үрэнин разсадала бөлүн салар; кәзигин дәзә, гредәләп јазаган јәргә үрэнин чачып јат.

Капустала брюкваны, озо ажындра разсадала өскүрип алар. Картошка-ла тазылду аштарды, көндрө јәргә көмип үрәндәп јат.

Разсада үрәндәәр јәрләрди јәргәдә. әдәр, ол әмәзә јәрдән 2 аршын бийк әдип, 4 пакананын үстүнә јазаар.

Јәр үстүнә әдәр разсада јәрин јазаары мындый болор: тәрәни 2-3 сөом јол казар, онын тууразы $1\frac{1}{2}$ —2 аршын болзын; сыны дәзә, канча крәлу үрән чачарга турган әззининг күүнндә болор.

Ол каскан јолдын түбинә өтөк салар (кызып күйүп турган өтөк кәрәк); ол салган өтөкти айырмуушла таажып түзәдәр, өтөктинг үстүнә күбүр јакшы кара табрак урар, калыны бирмукур крәлү.

Тобрак уур болуп, күбүрләнбәй турган болзо, оо кумак кожор кәрәк.

Бийк разсадник әдәин тәгәжин, јәрдән бийги әки аршын болгодый, 4 пакана көмөр, онын үстүнә кайырчак тургузала, оо өтөк салала, база күбүр тобрак уруп јат.

Разсаданын үрэнин чачар, ол әмәзә јәргәләй көмөр.

Өскөдий үрән болзо, ортозын үч өлү әдип суйук чачар; „чала әмәш крәлү үрән болзо, койу чачар кәрәк.

Урэнди салган кийндэ, онын үстүн срагай жука эдип табрак сээр, онон башка кучйактар, ол эмэээ салкын учурып апарбазын дэп.

Разсаданын үстүн үрэндэгэн кийндэ, араай сугарып салып турар, ондый башка јазаган тэжик чорголу чөйгөнлө сугарганда јакшы, јэ чөйгөн јок болзо, бүрлү сибирги ажыра сугарза-да кэм јок.

Разсадник сооко алдыртпазын дэп, иширдэ коно, саламнан јазаган кийс-лэ јаап салар, ол эмэээ јарчаала—рогожала јабар.

Разсада өзип кэлзэ, оны јэргэ отурускалактаг озо бир нэдэлэ крэлү үстүн түндэ јапас кэрэк.

Јэ куру түжип, разсаданы соок алып ийзэ, эртэн тура күн чыкалактаг озо, оны соок суула чэбэрлэп, сибирги ажыра бүркүүр; айдарда разсада кайылып, тонгонынаг кэм јок алдырбай барар.

Куру түжэри токтой бэрзэ, разсаданы грэдэлэргэ отургузып јат.

11. Капустаны јарандыраы.

Капустанын разсадазын бийк разсадника өскүргэни артык, бийк разсадник болзо, јэрдин сэгэрткэжи оо јэдип болбос. Грэдэлэп отурускалактаг озо, бир ай ажыра разсаданы өскүрип јат. Бистин јэрибистэн көрө бодоор болзо, капустанын разсадазын күүк айда чачала, оны грэдэгэ отурузарын кичү изү айда отургузарга кэрэк.

Капустанын разсадазы јэрдэн јаңы өдип чыгарда, онын эки кичү јалбырагы көрүнэр, онын кийндэ базе эки јаан јалбырак өзип чыгар. Ол

тушта капустанын разсадазын „пикировать“ эдип јат.

Ол „пикировать“ эдэр тэгэни мындый учурлу нэмэ. Разсадаларды казып алып, ортолорын мукур крэлү рада отургузар, ортодогы јоон тазылын учынаг бир эмэш чымчып үзүп салар. Мыны нэнинг учун мынайде эдип јат дэээ, ол разсада јагыс узун тазылду болбой, айры-айры тазылду болуп, јәрдинг чыгына тыгыыр. Пикировать эткэн разсададан јакшы чыгымду капуста бүдүп јат.

Кандый-да болзо. бу иштэ кижининг амыры јок, чөрчөктү иш болуп јат. Јэ кижининг иштэгэн јободы тэгин калбай, оног көп астам болот.

Соок куру түжэри токтой бэргэндэ, разсадаларды гредэлэргэ отургузар, эки разсаданын ортозы $\frac{1}{2}$ —1 аршын болзын; баштап өзип чыкан бүрлэрин көмбэс кэрэк, оног башка разсаданын өзөгиндэги бүри јыдый бэрзэ, разсада үрэлип калар. Капустаа јараар јэр, јанында суулу көлдү болгоны јакшы, оо дэээ суу көп кэрэк болуп јат. Капуста јакшы тыгып јаанаганча, оны күнинг сайын уйазына суу уруп сугарар кэрэк.

Капуста кандый-да чыкту јэр болзо, оо јаранып өзөр; сары тобракту, састу, кара тобракту, чыкту јэргэ, јэ ондый јэрләрди өтөктөп, јакшы иштээр кэрэк; база бир јараар јэр, сары тобракту кара јэр болор. Тобрагы сарымсак јэр болзо, оо аттыг-койдынг өтөгин алыштырар кэрэк, 1 кулаш јэргэ $\frac{1}{2}$ пуд кэрэк. Кумаксу јэргэ уйдынг өтөгин кожып, суйук тэзек алыштырар. Јагы кызып күйүп кэлгэн, өтөктү јэргэ салар болзо, капустанын јалбырактары јаан болуп, өзөги ки-

чү болор. Айдарда ондый јэргә күл алыштырза јакшы (1 кулаш јэргә $\frac{1}{2}$ мынта күл кәрәк).

Онон ары капустаны кичээп көрөтөни, оны одойтоны болор, өлөн одойтон тятка дәп, агашка саптаган учы јалбак корчок тәмир болор; ол тятка-ла грэдәниң јәриндә јымжалар, өлөжин-дә кәзип одоор.

Капуста өчип бир мукур болуп бийиктәгән кийндә, оны ары бәри јыгылбазын дәп, айландра тобрагын төзинә эәжәр. Мынайда әткәнән капуста јыгылбай бәк турар.

Капустаны күскәәри куру түжип, соок болгон соондо кәзип јат.

Јаңы кәскән капустаны кыжын јиир дәп, сәрүүн јэргә төзин өрө әдип, агашка илип койор. Кышкыда оны көчөө калашка кожып јиир. Кәзик азык әдәр капустаны кәртип, ол эмәзә јарымдап кәзәлә, тузап јат, аразында ачыдып јат

Капустаны үрәйтән јәрдин сәгәрткәжи баркила дәп болчок нәмә чыгар, база капуста јиир. курт бар. Кила дәп нәмә капустаның төзинә чыгып јат. Јыл сайын капустаны јаңыс јэргә салганнан кила табылат. Килалу јәрди известконың суула суулаганы јакшы.

Сәгәрткәш-лә јәнижәри мындый: капустаның јалбырактарына күл чачар, ол эмәзә, салкын согып турган јанына өтөкти чого јууйла өртөп ийәр, айдарда сәгәрткәш ачу түдәккә чыдап болбой качар.

Јә капустаның сраңай јаман өштүү курт дәп нәмә болор. Оның-ла јәнижәр нәмә көп-тө болзо, бистин јәрибистин аайынан көрө бодозо, оны торт кол-ло јууза артык болор.

„Бронка“ дэп өзөги ак капуста, 14 мынта
базып јат;

„Слава дэп капуста 12 мынта, бир төзи.

12. Брюкваны јарандылары.

Брюкваның салар јэри, ол капустаның јэ-
рилэ ошкон түңэй болор. Брюква салар јэргэ
күл кожконы јакшы болуп јат. Кумаксу јэргэ
брюква саларга јарабас.

Брюкваны разсадалап грэдэлэп отургузары,
капустала бир аай түңэй јаңыс өй болуп јат.

Грэдэлэ отургускан брюквалардың ортозы,
2 сөөмнөң өтпөзин. Брюква тэгэн аш үрэлбэй
узак јадар; ол кыжылада јатса чалдыкпас, амта-
ны чыкпас; брюкваны база сэрүүн јэргэ салып
чэбэрлэр кэрэк.

„Красносельская“ дэп, өзөги сары брюква
бар, амтаны тату, чий бойынча капшагай јийлиг
јат. Кыжыла ол брюкваны кайнадып-та, быжы-
рып-та јип јадылар.

13. Грэдэгэ үрэн чачары.

Картошкала, мааланның тазылду ажтары
грэдэлэргэ үрэндэлип јат.

Морков тэгэн аштың үрэнин срагай эртэ
чачар кэрэк; јэр топсып кэлзэ, ол-ло тушта
грэдэлэрди јазап јат. Ол нэниң учун андый дэ-
зэ, морковтың үрэни лтам капшагай өспөй јат,
оо үзэри куру сооко-до тоңбос. Үрэнди јэргэ-
лэй чачканы јакшы. Бэлэндэп јазаган грэдэниң
үстүн. казык-ла чикэ чийэ јолдор, оның тэрэни
бир өөлүдэн төмөн болбозын; ол чийгэн јол-

дорго үрэнди салала, тырмууш-ла, ол эмэээ кол-ло тобрагын түзэп салар.

Үрэнди чачар алдында, оны озо өзөрин өс-пөзин чэнэп көрөр кэрэк. Үрэн түрү јакшы болзо, оны эмэш суйук чачар кэрэк; алаңзылу үрэн болзо, койу чачар.

Үрэн чачар јолдордын ортозы кайсада 1 мукурдан төмөн болбозын; эки үрэнин ортозы бир өөлү болзын.

Онон ары иштээр ижи, морковты сугарар, онын отту өлөндөрин одоор, грэдэләрдин тобрагын таякка-ла јымжадар, койу болзо суйуудар.

Морковтын—Парижская каротель, база
Нантская узун бүдүштү.

Каротель дэп морковтын амтаны тату бүдэри сүрэкэй јакшы көп болуп јат.

Чийгэ јигэни база јакшы, көчөөдө салганы јараар.

Свекла. Кумаксу јэр свеклоо јарабай јат. Оо јарайтаны алышту сары-ла кара тобрак болор. Јаңы өтөктү јерди ол база сүүбэс. Свекла саларга турган јерди ажындра бэлэндэп, күски куран айда јеринэ күл кожор кэрэк.

Свекланын үрэндээр јерин база јолдоп алып үрэндэр. Јолдордын ортозы (грэдэни кэчирэ чийгэн јолдар) бир карыш крэлү болзын; үрэндәрдин ортозы бир сөөмнон болзын.

Свеклонын ижи база морковтын ижилэ түнэй; сугарар, јаман өлөндөрин одор, јерин јымжадар, койу болзо оны суйуудар.

Мынын ончозын таякка тәмир-лә иштәгәни јакшы.

Свекланын јакшызы Чимерская дэп болор, бүдүжи чокым кызыл кан ошкош.

Свекланы быжырып жигэни сүрэкэй жакшы. Онын тэрэзин арлайла, кэртип, сууга жымжак элип кайнадар. Онын кийндэ соодоло суулу бойынча жиир.

Свекладан база көчө (борщ) кайнадып жат.

Тату чалканды жердин сэгэрткэжи сүрээн жип; жат; мынын учун оны, кичү изү айдын учы жаар үрэндэп жат, ол тушта сэгэрткиш жок болор.

Чалканын жакшы бүдүп чыгар жери, кумаксу жэр болуп жат; анчадала күйгэн агаштардын төң күлдү кургак жери жараар.

Чалканды база жолдоп жазайла үрэндэр. Эки жолдыг ортозы бир сөөм болзын; үрэниг ортозы бир карыш эдип отурузар.

Ижи база, морков ижилэ түнгэй.

Жакшы чалкан Петровская дэп, сарымзак, амтаны тату чалкан болор.

Чалканды база чийгэ жиир. Оны кыжын жииргэ мынайда бэлэндэп, корып жат: чалканды арлайла, быжырар, онын кийндэ жаан болчокту эдип кэртэлэ, тэмир листкэ салып печкэ ичинэ кургадар.

Мынайда бэлэндэп жазаган тату чалкан канча-да жыл болзо, үрэлбэй, кэм жок алдырбай жат.

Картошка тэгэн а и кандый-да жэргэ бүдэр. жэ андый-да болзо, чала кумаксу, күбүр, чык жок жэр кэрэк.

Картошканы өскүрэйин дэзэ, онын үрэни-нэн ол эмэзэ картошканын бойынаг өскүрип жат. Жэ көбизин картошканын бойын отургузын жадылар.

Оны отургузарда бүдүнилэ салар, ол эмээ кээп отургузар. Картошка јакшы болзын дээ, јаанын салбай, тал орто картошкаларды бүдүн бойынча салар кэрэк. Кээп салгадый болзо, тал ортозынаң кэспэй, сыны ажыра кээсин. Кэскэн јанын күлгэ уймап кургадар, оноң башка ол јыдыыр.

Картошканың көмөр коктыйы бир мукур болзын (күбүр јэргэ тэрэн, кату јэргэ тайыс көмөр). Отургузарда тәмир күрәк-лә казып отургузып јат. Эки уяаның ортозы 3 сөөмнән бәри болбозын.

Көп картошка салар болзо, оны јалаңа апарып салып јат; салза салданың бир јолы ажыра јолго салар.

Картошканы көрүп иштээр ижи бу: јаман өлөңин одоор, јерин јымжадар, база уяаның тобрагың чогор.

Уяаның бүри бир сөөм болуп кэлзә, айландра тобрагың тјапкала бүрин јаба көмөр, бүрдинұ учи көрүнип турзын.

Көмилгән јэрләрдән, база жаңы бүрләр, тазылданып өзип чыгар.

Үч неделә болгон кийндә, картошкалардың уйаларын экинчизин тобрак-ла көмөр.

Картошко чәчәктәй бәрзә, оның бүрин база јэргә көмгөнөн, тазылду ажы јаандап јарана бәрәр,

Күскәри картошканы казарда, бүри куруга алдырган соондо казып јат; ол тушта ајас јакшы күн кэрәк; каскан картошканы 2-3 күн топсыдала, оның кийндә кыштаар јеринә уруп салар.

Кыштаар картошканы орологоны јакшыи ороны бийк кургак јэргэ јазаганы артык, айдары да андый јэргэ суу кирбэй јат. Ороның тэрэн-1-1¹/₂ аршын болзын; түби лэ кабыргазын саламла, јарчаала јазап јат. Јазаган ороо картошканы урала, үстүн калын эдип јарчаала, саламла, тобрак-ла јабар; онойдо орологон картошка јаска јэтрэ кыштап јат.

Мындый јүзүн картошка бар: „Ранний розовый“ база „снежный“, дэп.

Кижы картошканы јүзүн јүүрлэп јип јат, оны кайнадар, каарар, көчө эдип согоноло, морковло. брюквала, кяпустала кайнадып јат. Анчадала амтанду јакшызы јаш картошка болор.

Малга картошка база јарап јат; уй, чочкө, кой, атта оны јип јадылар.

Картошкадан аракы эдэр, крахмал дэп кулур, база патака эдип јадылар.

Огурчын тэгэн ашка сүрэкэй јылу јэр кэрэк, мынын учун куру токтогон кийндэ оны салып јадылар; огурчын куруга бортык аш.

Оо јараар јэр, бүдин јаңы јэр кэрэк. Тобрагы чала сарымзак кумаксу, кара тобрак алышкан јэр база јарап јат.

Огурчын отургузар јэргэ өтөкти күскүдэ таажыр. Јаңы өтөкө салган огурчын ачу болор, оо үзэри бүри көп болуп, огурчыны дэзэ ас болуп јат.

Мынын учун огурчынды, былтыргы јылдын өтөгинэ салганы јакшы.

Өтөктөң башка, огурчын салар јэргэ күл алыштырар кэрэк.

Капустала бруква жабыс јэрлэргэ чыгар, огурчын база јарабас,— онын ажы курту болуп јат.

Салкын тийбэс ыжык, түжүнэ күн чалып турар јэр огурчынга јарап јат.

1. Огурчынды разсадаа өскүрэр, база гредэгэ үрэнни чачар. Разсадала өскүрэри мындый: кайырчака бир мукур крэлү кара тобрак алыштыра, сарымзак тобрак уруп, туранын ичинэ көзнэк алдына күнгэ тургузып үрэн өскүрэр.

Разсада үрэнэн өдип чыгып кэлзэ, оны казып алып јаан тазылынын үчын чымчыйла (пикирозаты), өскө нэмээ кондырар. 25—30 күнин бажында јакшы разсада болуп кэлзэ, куру түжэри токтой бэргэн кийндэ, гредэлэргэ отургузар.

2. Улустын көбизи огурчынды мынайда отургузып јадылар. Үрэнди јылу гредээ салып. онызы мындый аайлу: гредэнин түбинэ өтөк салар, онын устүнэ мааланын тобрагын бир сөөм эдип урар; гредэнин үстүн айландра өтөк сала ла, онын ичиндэги тобракты коктыйлар, бирүүзи бирүүзинэн $\frac{1}{2}$ —1 арш. крэлү. Ол коктыйларга кара тобрак урала, оо үрэнди көмор.

Огурчынды отурускан кийндэ, 60 күнин бажында онын ажы болуп јат. Узун јай болгон јэрлэрдэ, гредэлэрдэ өтөклө јылулабай, үрэнди гредэнин бойынала чачып јат.

Огурчынды көрүп иштээр ижи бу: сугарар, тјапкалар. Сугарарын кичээр кэрэк,— айдарда ол капшагай өзип, көп амтаны јакшы огурчын бэрэр.

Огурчынын бүрлэри узун болуп өзип кэлзэ алар чалыжып оролбозын дэп, одордын бүрлэин туура јолына баштап салар кэрэк.

Бистин јэргэ јарагадый огурчын, | Муромский огурчын болор; алар јаан эмэс тал орто, јэр талбадас, быжарыда капшагай.

Огурчынды чийгэдэ тузапта јиир. Кышкыда јиир огурчынды мынайда тузап јат: огурчынын јапшыган балкажын кирин јунала. бир эмеш изү сууга салар, онон чыгарала соок сууга салар. Тузаар кадканын түбинэ, огурчын таамду болзын дэп, (уксум, укроп, хрен, моронготтын бүрин-бэ салып јат) онын үстүнэ база огурчын салар. Кадканын срагай үстүнэ таамду нэмэни сала-ла, кадканы јабала тошко тургузар.

Тустын таамдуу мыпдый болзын бир көнөк сууга $1\frac{1}{2}$ мынта тус кэрэк.

14. Мааланы канайда иштэээ артык болор.

Маалдан астам аларга, онын ажы үренин садаин тэгэн кижээ, маала тудуп иштэээргэ көп јэр кэрэк, онын үренин, иштээр кэрэк. Билэзи ас, јокту јагыс кижии оо чыдап болбос. Јагыс кижии эдип болбос ишти, бирлэжип өмөлөшкөн улус јэнгил иштээр эмэс-пэ?

Мынын учун артель болуп бирлэшсэ јакшы болор эди. Ондый артель болзо, алар бистин јэргэ јарагадый, мааланын кандый-ла үренин өскүрип, јонго таркадар эди.

20063

5к.

Издательско-Типографское
Объединение „Кызыл Ойрот“